

SANAYİ 2020: KIT KANAAT! (67)¹

Mustafa Sönmez²

Özet

Türkiye ekonomisinin omurgasını oluşturan sanayi sektörü, pandeminin damgasını vurduğu 2020 yılını küçülmeden, kıt kanaat ayakta geçirirken, ekonominin tümüne de küçülmeden yılı tamamlamanın şartlarını hazırladı. Ne var ki, bu kıt kanaat da olsa ayakta durma, ileriye dönük önemli kırılmalıklar biriktirerek ancak gerçekleşti. Genişletilmiş para politikası, kredi genişlemesi, büyümüş bütçe açığı, bastırılmış döviz kuru, düşük tutulmuş kredi faizleri ile zorlanan iç talep, genelde ekonomiye, özelden sanayiye su üstünde 2020'yi geçirme imkanı verse de, ileriki yıllarda suyun üstünde durmayı güçleştirecek önemli yükler bindirdi. Bu anlamda sanayinin 2020 serüvenini "Kıt kanaat geçinmeye" benzetmek mümkün. Bunun ileriki yıllarda tekrarı, sürdürülebilirliği ise oldukça zor.

GSYH geneli ve sanayinin, özellikle de imalat sanayiinin büyümesi, çeyrek yıllar temelinde analiz edildiğinde sanayideki yorgunluk daha çok ortaya çıkmaktadır. Örneğin 2020'nin ikinci çeyreğinde yani pandeminin baş gösterip ekonomileri kapanmaya zorladığı, iç ve dış talebin ciddi biçimde gerilediği Nisan-Haziran döneminde GSYH yüzde 9,9 küçülmüş görünürken sanayideki küçülmenin yüzde 16,4 gibi oldukça sert bir düşüş içinde olduğu gözlenmiştir.

Sanayi, ekonominin yüzde 3 büyüdüğü 2018'de ancak yüzde 1,4 büyüyebilirdi, 2019'da yüzde 0,7 küçüldü ve 2020'de de yüzde 2 GSYH artışı temposunun gerisinde kalarak ancak yüzde 1,2 büyüdüğü tahmin ediliyor. Özellikle imalat sanayiinin 2018'de büyümesinin yüzde 1,1'de kaldığı, 2019'da yüzde 2,3 küçüldüğü hatırlatılmalıdır. 2020'de imalat sanayiinde katma değer artışının, beklenen yüzde 2'lik GSYH artışının bir hayli altında kalması şaşırtıcı olmayacaktır. Görüleceği üzere, omurgada ciddi aşınmalar vardır. 2020'nin tamamında kredi hacmi 2019'a göre yüzde 33'e yakın arttı ve 3,8 trilyon TL'ye yaklaştı.

Sanayinin 2020'de kullandıklarıyla kredi borcu 1 trilyon 11 milyar TL'ye ulaştı. Sanayicinin kredi borcu 2019'a göre yüzde 32'ye yakın arttı. Böylece toplam banka kredileri içinde sanayi firmalarının payı da yüzde 29,3'e ulaştı.

Ticari kredilerin, tüketici kredilerinin daha çok kamçılanmasıyla, ekonomi, geniş anlamda da sanayi, dibe vurmaktan kurtarıldı ama iki yan etki, enflasyon ve cari açık artışları, hem büyüme hızını kesti hem de 2021'e önemli kamburlarla girilmesine yol açtı.

Yurt içi üretici ya da sanayici fiyatları 2020 Aralık ayında yüzde 2,36 oranında yükseldi, yıllık enflasyon 2,04 puan artarak yüzde 25,15'i buldu. İmalat sanayii ürünlerindeki yıllık fiyat artışı yüzde 27,3'ü buldu.

Sanayinin harareti, cari açığı da büyüdü. 2020'de imalat sanayiinde ithalat artarken ihracat azaldı ve dış ticaret açığı 20 milyar dolara yaklaştı. Bu sonuç, 37 milyar dolara yakın açık veren cari dengeyi de etkiledi.

Yükseltelen faizlerin kredi kullanımını, tüketici kredi taleplerini azaltması, bunun da iç talebi daraltması umuluyor. Pandeminin, dünyada aşılama sürecine geçilmesine karşın, etkisi henüz azaltılamadı. Bu durum, sanayi ürünlerine olan iştahsızlığı henüz azaltmadı ve sanayi hem iç hem dış talepteki düşük iştahın etkisinde, 2021'de de kıt kanaat yaşayacak gibi görünüyor.

¹ Dergimiz için özetlenen Sanayinin Sorunları ve Analizleri 67'nin tam metnine www.mmo.org.tr/yayinlar adresinden ulaşabilirsiniz.

² İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Türkiye ekonomisinin omurgasını oluşturan sanayi sektörü, pandeminin damgasını vurduğu 2020 yılını küçülmeden ama kıt kanaat ayakta geçirirken, ekonominin tümüne de küçülmeden yılı tamamlamanın şartlarını hazırladı. Ne var ki, bu kıt kanaat da olsa ayakta durma, ileriye dönük önemli kırılmalıklar biriktirerek ancak gerçekleşti. Genişletilmiş para politikası, kredi genişlemesi, büyümüş bütçe açığı, bastırılmış döviz kuru, düşük tutulmuş kredi faizleri ile zorlanan iç talep, genelde ekonomiye, özelde sanayiye su üstünde 2020'yi geçirme imkanı verse de, ileriki yıllarda suyun üstünde durmayı güçleştirecek önemli yükler bindirdi. Bu anlamda sanayinin 2020 serüvenini "Kıt kanaat geçinmeye" benzetmek mümkün. Bunun ileriki yıllarda tekrarı, sürdürülebilirliği ise oldukça zor.

2020'de Büyüme/küçülme

1 Mart 2021'de kısa adı TÜİK olan Türkiye İstatistik Kurumu, 2020 Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) verilerini açıklayacak. 2020 için tahmini büyümenin yüzde 2'den az gelmemesi bekleniyor. Pandemi şartlarında ekonomilerin kapandığı, iç talebin düştüğü tüm dünyada, özellikle merkez ülkelerde 2020, ağır küçülme yılı oldu.

IMF, 2020 yılında küresel hasılanın yüzde 4,4 oranında azalacağını, tahmin ederken gelişmiş ülkelerin 2020 yılında küçülmesinin yüzde 5,9'u bulacağını, öngörmektedir.

Türkiye dahil, gelişmekte olan ekonomilerin 2020 yılında yüzde 3,3 oranındaki daralma yaşayacağını öngören IMF, Çin'in salgına erken maruz kalması ve daha sonra pandemi yönetimindeki başarısına bağlı olarak, yılın ikinci çeyreğinden itibaren yeniden büyüme patikasına girdiğini ifade etmektedir.

Avrupa İstatistik Ofisi, Eurostat'ın tah-

minine göre Avro alanının 2020'de küçülmesi yüzde 6,8; AB'nin küçülme oranı ise yüzde 6,4'ü buldu.

Bu şartlar içinde Türkiye ekonomisinin 2020 büyüme oranının en az yüzde 2'yi bulması dikkat çekicidir. Ne var ki, bu oranın önünü ve arkasını resmi büyüterek iyi gözlemek gerekir.

Unutulmaması gereken, Türkiye ekonomisinin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş yılı olan 2018'den itibaren düşük büyüme patikasına girdiği ve son 3 yıldaki büyüme oranının ortalama yüzde 2'ye inmesidir. Başta istihdam-işsizlik olmak üzere birçok sorunuyla baş edebilmek için ortalama yüzde 5-6 büyümeye ihtiyacı olan Türkiye'nin, son 3 yılında yüzde 2'lik büyümesi ile yetinemeyeceği, bunun birçok sorunu biriktirdiği belirtilmelidir.

Pandemi ve sanayide çöküş

Daha da önemlisi, Türkiye ekonomisine omurga teşkil eden sanayinin büyümenin lokomotifliğinde teklemeye başlamasıdır. Sanayi, ekonominin yüzde 3 büyüdüğü 2018'de ancak yüzde 1,4 büyüebildi. 2019'da ise yüzde 0,7 küçüldü ve 2020'de de yüzde 2 GSYH artışı temposunun gerisinde kalarak ancak yüzde 1,2 büyüdüğü tahmin ediliyor. Özellikle imalat sanayiinin 2018'de büyümesinin yüzde 1,1'de kaldığı, 2019'da yüzde 2,3 küçüldüğü hatırlatılmalıdır. 2020'de imalat sanayiinde katma değer artışının, beklenen yüzde 2'lik GSYH artışının bir hayli altında kalması şaşırtıcı olmayacaktır. Görüleceği üzere, omurgada ciddi aşınmalar vardır.

GSYH geneli ve sanayinin, özellikle de imalat sanayiinin büyümesi, çeyrek yıllar temelinde analiz edildiğinde sanayideki yorgunluk daha çok ortaya çıkmaktadır. Örneğin 2020'nin ikinci çeyreğinde yani pandeminin baş-

gösterip ekonomileri kapanmaya zorladığı, iç ve dış talebin ciddi biçimde gerilediği Nisan-Haziran döneminde GSYH yüzde 9,9 küçülmüş görünürken sanayideki küçülmenin yüzde 16,4 gibi oldukça sert bir düşüş içinde olduğu gözlenmiştir.

2020 İkinci yarıda sanayi

Birçok ülke, pandeminin tahribatını azaltmak için, büyük bütçe açıkları ve kamu borçlanmasını göze alarak, sosyal yardım ağırlıklı politikalarla önlemlerini sürdürürken Türkiye'de AKP iktidarı, ekonomiyi Haziran ayından itibaren açmaya, karantınayı kaldırmaya karar verdi. Ekonomideki daralmalar göze alınamadı, tersine, kredi faizleri düşürülerek, krediye erişim kamçılanarak, Merkez Bankası rezervleri bozdurulup döviz fiyatı baskılanarak iç talebi coşturan bir ekonomik hat izlendi.

Bu politika, yılın üçüncü çeyreğinde yüzde 7'ye yakın bir büyümeyi getirirken, canlanmanın son çeyreğe de etkilerini taşıması ile son çeyrekte de yüzde 7 büyüme yaşandığı tahmin ediliyor. Ne var ki, hızlı bir tüketici ve üretici enflasyonuna, cari açık büyümesine yol açan bu tempolu politika, ekonomide riskleri yükseltip yabancıların kaçışına, dolarizasyona, yüksek enflasyon hoşnutsuzluklarının artışına kapı araladı. Bunun devamında Kasım başında Merkez Bankası ve Hazine ve Maliye Bakanlığı kadrolarının değiştirilmesi, soğumaya geçilmesi zorunlu oldu. Yine de Kasım ve Aralık aylarında ısınmanın harareti çok azalmadı.

Sanayi üretiminin pandemiden etkilenmesi ve sağlanan teşviklerle toparlanmasının aylık gelişimi, Sanayi Üretim Endeksi'ndeki değişimden (takvim etkisinden arındırılmış) izlenebilmektedir. 2020'nin ilk 2 ayında canlı görünen sanayi üretimi, pandemi ile birlikte sert daralmalar yaşadı. Özellikle dayanıklı tüketim malları ve giyim

ürünlerine talep sert şekilde azaldı. Ancak, kredi faizlerinin ucuzlatılıp kredi musluklarının açıldığı Temmuz ayından itibaren sanayi üretimi de canlandı ve bu canlanma Aralık ayı sonuna kadar devam etti. Sonuçta sanayi üretimi, pandemi yılında azalma yerine, yüzde 1,5 yıllık artışla 2020'yi kapadı.

Döviz ve kredi ile teşvik

Genelde ekonomiyi, özelde sanayiye pandemi tahribatından en az maliyetle çıkarmak için başvurulan yollar, döviz fiyatlarının kredi faizlerinin baskılanarak, düşük tutulması, kredi genişlemesi yollarıyla yapıldı. Bunların yanısıra çeşitli vergisel teşvik yolları da denendi.

Döviz, özellikle dolar/TL, Merkez Bankası rezervleri kamu bankaları üstünden piyasaya sürülerek (130 milyar doları bulduğu öne sürülmektedir) baskılandı; bu durum özellikle 2020'nin ilk yarısında sürdürülmeye çalışıldı.

Döviz baskılaması, hem ithalatı cezbetti hem de dış borç yükümlüsü firmaları rahatlattı. Ancak Eylül ayından itibaren baskılanmada ısrar edilemedi. İçeride dolarlaşmanın hızlanması, birikimlerin altına bağlanması, altın ithalatının dış ticaret açığını dolayısıyla cari açığı büyümesi döviz kontrolünden çıkardı.

Döviz baskılamasının yanında kredi faizlerinin düşürülmesi ve kredi hacminin başta kamu bankaları eliyle, ama özel bankaları da buna mecbur tutarak genişletilmesi, ekonomide iç talebi ve sanayi üretimini de canlandırdı.

İstanbul Sanayi Odası (İSO), Satınalma Yöneticileri Endeksi, PMI'nin seyri, sanayinin nabzını da vermektedir. Endekslerin hesaplanması için düzenlenen ankette, ankete katılan firmalara üretim, yeni siparişler, stok düzeyleri, istihdam, tedarikçi performansı ve fiyat trendleri gibi parametrelerin han-

gi yönde geliştiği (artış/iyileşme ya da düşüş/kötüleşme) sorulmaktadır. PMI'ların 50'den büyük olması önceki aya kıyasla bir iyileşmeye ya da artışa işaret ederken 50'den küçük rakamlar önceki aya göre kötüleşme ya da düşüş olarak değerlendirilmektedir. Endeksler, esas alınan ekonomi ya da sektörün faaliyet koşullarındaki değişimin nicel büyüklüğünü değil, yönünü göstermesi açısından bir eğilim göstergesi özelliği taşımaktadır.

İSO-PMI, pandeminin derinleştiği Nisan ayında 33'lere kadar indi. Mayıs'ta da düşük seyreden endeks sonraki aylarda kritik eşik olan 50'nin üzerine çıktı ve dalgalandı.

Genişleyen tüketici kredileri, sanayiye dış talepte kaybettiklerinin bir kısmını da kazandırdı ve hem ticari kredi kullanarak hem de artan iç talepten sanayi, kıt kanaat geçinmeyi başarabildi.

2020'nin Kasım ayında Merkez Bankası başkanı değişikliği öncesine kadar düşük seyreden kredi faizleri, 2020 yılı kredi hacmini (banka kredileri) hızla genişletti. Kasım ve Aralık aylarında musluklar kısalsa bile, yılın tamamında kredi hacmi 2019'a göre yüzde 33'e yakın arttı ve 3,8 trilyon TL'ye yaklaştı.

Kredilerin yüzde 22,5'lik kısmı (853 milyar TL) tüketici kredisi olarak hane halkına ait. Bunlar içinde de borcu borçla kapatmada daha çok kullanılan "ihtiyaç kredisi" önde geliyor. Düşürülen faizler konut kredisine talebi de hızlandırdı ve bunun da etkisiyle konut satışlarında önemli bir artış gözlemlendi. Bu sektörlerin kredi kullanımları 2020'de yüzde 30-35 aralığında arttı. Konut satışları 2020 yılında bir önceki yıla göre yüzde 11,2 artarak, 5 milyona yaklaştı. 2020 ipotekli (kredili) konut satışı yüzde 72,4 arttı ve 573 bini geçti, diğer satış türlerinde ise konut satışı yüzde 9 azalarak 926 bin oldu. 2020 yılında ipotekli satışların payı yüzde 38,2, diğer satışların payı yüzde 61,8 oldu.

Sanayinin 2020'de kullandıklarıyla kredi borcu 1 trilyon 11 milyar TL'ye ulaştı. Sanayicinin kredi borcu 2019'a göre yüzde 32'ye yakın arttı. Böylece toplam banka kredileri içinde sanayi firmalarının payı da yüzde 29,3'e ulaştı.

Sanayinin kredi borç yükü daha detaylıca incelendiğinde, yüzde 29,3'lük borcun 20,8 puanının imalat sanayisine, 7,2 puanının enerji sektörüne, kalan 1,3 puanının madencilik sektörüne ait olduğu görülmektedir.

İmalat sanayii içinde de tekstil, metal ana sanayii ile gıda sanayilerinin her birinin 3-3,5 puan payla ilk sırayı paylaştıkları anlaşılmaktadır.

Banka kredilerinin yanında Kredi Garanti Fonu (KGF) da sanayinin finansmanında yer aldı. Ocak 2017'de devreye giren 250 milyar TL'lik Hazine destekli KGF kefaleti desteği ve beraberinde gelen Nefes Kredisi, KOBİ Değer Kredisi gibi özel destek programları da sanayi firmalarına bir başka kaynak oldu. Bunun yanı sıra Covid-19 pandemisi nedeniyle, İş'e Devam Destek Paketi ve Temel İhtiyaç Destek Kredi Paketi gibi ilave destek programları ile de destek verildi. 2020 sonu itibarıyla KGF Kefaletli Kredi Risk Bakiyesi 305 milyar TL'ye ulaştı. Bir yıllık artış yüzde 62'nin üstünde kaldı.

İki yan etki: Enflasyon ve cari açık

Ticari kredilerin ve tüketici kredilerinin daha çok kamçılanmasıyla ekonomi, geniş anlamda da sanayi, dibe vurmaktan kurtarıldı ama iki yan etki, enflasyon ve cari açık artışları, hem büyüme hızını kesti hem de 2021'e önemli kamburlarla girilmesine yol açtı.

Sanayinin yapısal dışa bağımlılığı, büyüdükçe ithalat ihtiyacı, bu da döviz talebi ve döviz fiyatında artışları kamçılıdı, sonuçta ithal girdi üstünden maliyet enflasyonunu tırmandı.

Yurt içi üretici ya da sanayici fiyatları 2020 Aralık ayında yüzde 2,36 oranında yükseldi, yıllık enflasyon 2,04 puan artarak yüzde 25,15'i buldu. İmalat sanayii ürünlerindeki yıllık fiyat artışı yüzde 27,3'ü buldu.

Üretici fiyatlarında gözlenen bu artışta birikimli döviz kuru etkileri ve uluslararası emtia fiyatlarındaki yükseliş eğiliminin yanı sıra bazı sektörlerdeki arz kısıtları ve güçlü talep koşulları da rol oynadı. Bu dönemde, özellikle endüstriyel metal, petrol ve tarımsal emtia fiyatları belirgin bir artış kaydetti. Petrol ve ana metal hariç imalat sanayi fiyatlarının eğilimi bir miktar gerilemekle birlikte, yüksek seviyesini korudu.

Ana sanayi gruplarına göre incelendiğinde, yıllık enflasyonun tüm alt gruplarda yükseldiği görüldü. Aylık bazda ara malları grubu fiyat artışında demir-çelik, inşaat ara girdileri ve kâğıt ürünleri öne çıkarken, sermaye malı fiyatlarındaki yükselişte metal yapı ürünleri ile makineler etkili oldu. Dayanıklı tüketim malları fiyatlarında ev aletleri ve tüketici elektroniği ürünlerinde fiyat artışları izlenirken, uluslararası altın fiyatlarındaki gerilemeye bağlı olarak mücevherat kaleminde bir miktar düşüş görüldü. Dayanaksız tüketim mallarındaki yükselişte katı yağlar, et ve süt ürünleri belirleyici oldu. Enerji fiyatlarındaki artışta petrol ürünleri belirgin şekilde öne çıktı. Bu gelişmelerle, tüketici fiyatları üzerindeki üretici fiyatları kaynaklı baskılar devam etti ve tüketici fiyatları yıllık artışı da yüzde 15'i buldu.

Sanayinin harareti, cari açığı da büyüttü. Türkiye, 2019 yılında 6,8 milyar dolar fazla verdiği cari işlemlerde 2020 yılını 36,7 milyar dolarlık açıkla kapattı.

2020 yılında Türkiye'nin döviz gelirleri bir önceki yıla göre yüzde 17,1 oranında (43,2 milyar dolar) azalarak 209,7 milyar dolara gerilerken, döviz giderleri yüzde 0,1 oranında artarak 246,4 milyar dolar oldu.

Döviz gelirlerinin bu kadar hızlı azalması, turizm gelirlerinin 19,6 milyar dolar düşerek 29,8 milyar dolardan 10,2 milyar dolara, ihracat gelirlerinin 14 milyar dolar azalarak 182,2 milyar dolardan 168 milyar dolara, taşımacılık gelirlerinin 9,9 milyar dolar azalarak 24,2 milyar dolardan 14,3 milyar dolara gerilemesi ile gerçekleşti. İhracatın yüzde 90'ını oluşturan sanayinin ihracatında azalma, cari açığa etkili oldu. Yanı sıra sanayinin talebi olan ithalat da açığın büyümesini etkiledi.

Bu ölçüde bir açığı finanse edecek kadar dışardan net sermaye/borç bulamayan Türkiye, 28,6 milyar dolarlık dış finansman açığıyla karşı karşıya kaldı.

2019'da cari işlemler açığının rezervlerle finanse edilmesi yüzünden döviz rezervlerinde net 31,9 milyar dolarlık azalma yaşandı.

2020 yılında Türkiye'ye doğrudan yatırım girişi de bir önceki yıla göre 1,5 milyar dolar azalarak 7,7 milyar dolara geriledi. Bu yatırımın da 4,4 milyar dolarla büyük bölümü gayrimenkul alımı için geldi.

2020 tahmini milli gelirinin yüzde 5,2'sine ulaşan cari açık, sürdürülebilir değil. Bu nedenle de sanayi ile birlikte ekonomiyi soğutacak bir rota değişikliğine Kasım ayı başında gidildi. Merkez Bankası başkanı ve Hazine ve Maliye Bakanı'nı değiştirerek gerçekleştirilen bu rota değişikliği ile TL faizler iki ayda 5 puanın üstüne artırılarak politika faizi yüzde 17'ye çıkarıldı ve izlenen genişlemeci para politikasını daraltma yönlü bir irade kullanılacağı açıklandı.

Bu rota değişikliği döviz kurundaki tırmanışı durdurup dolar fiyatını 7 TL basamağına çekti. Bunun gelecek enflasyonu üstünde ne tür etkiler yaratacağı henüz bilinmiyor. Yükseltelen faizlerin kredi kullanımını, tüketici kredi talep-

lerini azaltması, bunun da iç talebi daraltması umuluyor. Pandeminin, dünyada aşılama sürecine geçilmesine karşın, etkisi henüz azaltılmadı. Bu durum, sanayi ürünlerine olan işsizliği henüz azaltmadı ve sanayi hem iç hem dış talepteki düşük işsizlik etkisinde, 2021'de de kıt kanaat yaşayacak gibi görünüyor.

Öte yandan, enflasyon ve cari açık, önümüzdeki dönemde de kritik önemde. Özellikle yükselen ithal emtia fiyatları giderek önem kazanıyor. Petrol, gıda, metal gibi ürünlerin uluslararası piyasaları yükseliyor. Türkiye sadece enerji değil, ana metal ve gıda gibi sektörlerde de ciddi ithalatçı. Hem üretim hem de tüketim yapısında ithal bileşen oldukça yüksek. Bu nedenle, emtia fiyatlarındaki artışlar bir yandan ithalat faturasını kabartırken diğer yandan girdi maliyeti kanalıyla enflasyonu olumsuz etkiliyor. Eylül'den bu yana petrol fiyatları yüzde 50, ana metal ve tarımsal emtia fiyatları yüzde 20 civarında yükseliş gösterdi. Diğer ürün fiyatlarında da önemli artışlar var. Bu gelişmeler ithalat fiyatlarını ciddi şekilde yukarı çekmeye başladı. Emtia fiyatlarındaki yükseliş enflasyon ve cari işlemler dengesine dair ciddi risk oluşturmaktadır.

İthal fiyatlar artarken TL'de ciddi değer kazancı gözleniyor. İthalat fiyatları, enflasyonun yanı sıra cari açığa da belirgin etki yapmakta. Cari açığın sürdürülebilir düzeyler olan 15-20 milyar dolara inebilmesi için kredi musluğunun epey uzun bir süre sıkılması, yani talebin baskılanması gerekiyor. Sonuç olarak, emtia fiyatlarındaki hızlı yükseliş ekonomi yönetiminin işini zorlaştıracak. Çünkü ithal fiyatlardaki artış, enflasyon ve cari açığı düşürmek için öngörülenden daha uzun bir sıkılaştırma gerekebileceği anlamına geliyor. Siyaseten buna ne kadar sabredilebileceği ise işsizliğe tahammül ve firmaların dayanma gücüne bağlı. ◀